

УДК: 37.013.46

DOI 10.58649/1694-8033-2023-2(114)-17-22

АСИПОВА Н.А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
АСИПОВА Н.А.
КНУ имени Ж. Баласагына
ASIPOVA N.A.
KNU J. Balasagyn

ORCID: 0000-0002-0671-603X, SPIN-код: 8368-2090

ПЕДАГОГИКАЛЫК КЕСИПКЕ ДАЯРДООДОГУ АКМЕОЛОГИЯЛЫК ЖАГДАЙ

АКМЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ

ACMEOLOGICAL APPROACH IN PROFESSIONAL PEDAGOGICAL TRAINING

Аннотация: Макалада инсандын кесиптик жактан өспү-өнүгүшүн XX кылымдын 90-жылдарында өз алдынча илим тармагы катары калыптана баштаган акмеология илиминин борбордук маселеси экендигин эске алуу менен кесиптик билим берүүнүн сапатын жогорулатуудагы акмеологиялык жагдайдын теориялык мааниси практикалык жолдору каралат. Акмеологиялык жагдайга негизделген кесиптик билим берүүнүн орчундуу милдетинде болочок адистерди кесиптик билимди үзгүлтүксүз жогорулатып турууга психологиялык жактан даярдоо менен технологиялык чакырыктарга даяр болуу, чыгармачылык, изденүүчүлүк мотивациясын камсыз кылууга басым жасалат.

Аннотация: В статье с учетом того, что акмеология является самостоятельной наукой сформировавшаяся в 90 годы XX столетия, основной задачей которой является вопросы повышения качества профессионального образования личности, рассматриваются теоретические основы и практические пути реализации данного подхода в образовательном процессе. Исходя из того, что основной задачей акмеологического подхода является формирование психологической готовности к непрерывному повышению профессионального уровня, основной упор делается на обеспечение мотивации специалиста к технологическим вызовам, творческой, поисковой деятельности.

Abstract: In the article, taking into account the fact that acmeology is an independent science formed in the 90s of the XX century, the main task of which is to improve the quality of professional education of the individual, the theoretical foundations and practical ways of implementing this similar educational process are considered. Based on the fact that the main task of the acmeological approach is the formation of psychological readiness for continuous professional development, the main emphasis is on ensuring the motivation of a specialist for technological challenges, creative, search activity.

Негизги сөздөр: акмеологиялык жагдай, кесиптик билим, чыгармачылык бийиктик, билим сапаты, үзгүлтүксүз билим, окутуу технологиялары.

Ключевые слова: акмеологический подход, профессиональное образование, творческая вершина, качество образования, непрерывное образование, технологии обучения.

Keywords: acmeological approach, vocational education, creative pinnacle, quality of education, continuing education, learning technologies.

Заман талабына жооп берген кесиптик билим берүүнүн негизги максаты болочок кесип ээлеринде кесиптик ийкемдүүлүккө, компетенттүүлүккө ошол эле мезгилде чыгармачылыкка багытталган билим сапатын камсыз кылуу эсептелет. Педагогикалык жана психологиялык изилдөөлөр (В.А. Якунин, А.В. Мудрик, В.А. Сластенин, Н.Ф. Талызина ж.б.) көрсөткөндөй жогоруда белгиленген инсанга жана кесипкөйлүккө багытталган билим берүүнүн методологиялык негизин акмеология түзүп турат.

Болочок адистердин кесиптик жактан өсүп-өнүгүшүн ХХ кылымдын 90-жылдарында өз алдынча илим тармагы катары калыптана баштаган акмеология илиминин борбордук маселеси болуп эсептелет. Байыркы гректердин $\alpha\kappa\mu\eta$, $\alpha\kappa\mu\epsilon$ – туу чоку же бийиктик деген сөздөрдөн келет. Адамдын жекече же индивидуалдык өсүп-өнүгүшүнүн туу чокусуна (акмеге) жетүүнүн законченемдүүлүктөрүн жана механизмдерин изилдөөгө багытталган психология жана педагогика илимдеринин есилишинде турган илимий тармак болуп эсептелет. Кеңири маанисинде өсүп-өнүгүүнүн бийиктигине жетүү жөнүндөгү илимий аралык тармак.

Акмеология түшүнүгүн алгачкы жолу орус окумуштуусу Н. А. Рыбников тарабынан 1928 жылы илимий чөйрөгө жетилген же чоң адамдардын өнүгүшүн чагылдыруу максатында киргизилген. Бул түшүнүктүн илимдер системасына кириши 1968 жылга туура келип, Б. Г. Ананьевдин ысмы менен байланыштуу. Ал адамдардын өнүгүшүн индивид, инсан катары жашоосунун, өнүгүү фазасын: адам эмбриологиясы, морфология жана физиологиясы, педиатрия, педагогика, акмеология, геронтология (карылык жөнөндөгү илим) деп бөлүштүргөн [1, 219]. Б. Г. Ананьев тарабынан адам баласынын өнүгүү этаптарын ушундайча бөлүштүрүүсү акмеологияны адам баласына байланыштуу илимдердин катарында педагогикадан кийин жайгаштыруу менен адамдардын өнүгүү законченемдүүлүктөрүн билим берүү өзгөртүүгө боло тургандыгын далилдеп турат. Б. Г. Ананьевдин жетилген адамдардын психологиясына болгон кызыгуусу 1928-жылдарда Түндүк Осетияда педагогикалык институтта окуп жүргөн кезде башталып, андан кийин 1957-жылы чоң адамдардарга байланыштуу эксперименталдуу акмеологияны, адамдын психо-физиологиясын изилдөө лабораториясын түзүү идеясынын пайда болушуна алып келген. Б. Г. Ананьевдин бул ойду ишке ашыруу аракети 1966-жылы Ленинграддык мамлекеттик университеттин алдында психологиялык факультеттин ачылышына түрткү болгон.

Бүгүнкү күндө **акме** – бул адамдын көп кырдуу абалын, анын жашоо турмушунун көпчүлүк бөлүгүн камтуу менен анын жаран катары, кайсы бир тармактагы эмгекчил-адис катары, аны курчап турган чөйрөдөгүлөр менен карым-катнаштарга бай же жарды инсан экендигин, өмүрлүк жар, ата-энелик милдеттерин мыкты аткарган, жигердүү, эч качан катып калбаган, статикалуу абалда эмес, тетирисинче аз же көп кырдуу, вариативдүү жана өзгөрмөлүнү менен айырмаланган коомдун мүчөсү экендигин билдирет.

Ошону менен катар, акмеология адамдын жетилген мезгилиндеги жетишкендиктерин жана кесиптик жетилүүнүн ар кандай баскычтарындагы өзгөчөлүктөрүн, аларга таасир тийгизүүчү факторлорду, анан албетте адамдын физикалык жана руханий субстанциялары ортосундагы карым-катнаштарындагы өзгөрүү жана өнүгүү мүнөздөмөсүн (белгилерин) изилдейт.

Белгилеп кете турган нерсе акмеологиялык контекстен алганда, адамдын жетилүүсү эч качан бир заматта же күтүнсүз жерден пайда болбойт. Адамдын кесипкөй инсан катары жетилүүсү үчүн ал адамдын бардык басып өткөн жолу — иштейт. Мындай жетилүү тек гана адамдын табигый мүмкүнчүлүктөрүнө көз каранды болбостон, шарттуу түрдө анын башынан кечирген жашоосуна, анын жетилген курагына кандай физикалык күч кубат менен келгендиги, анын жашоо-тиричилигинин маңызын кандай адеп-ахлактык баалуулуктар түзүп тургандыгын, инсандык парасатында кандай баалуулуктар басымдуулук кыла тургандыгы, анын жетилген мезгилиндеги ишмердүүлүк субъектиси катары кандай билим, билгичтик, көндүмдөргө ээ болгондугу жана аны кандай жөндөмдүүлүктөр мүнөздөп тургандыгы менен айырмаланат. Андыктан, акмеология илиминин негизги стратегиясы болуп, адамдын жашы жеткен же жетилген кездеги жетишкендиктерине кантип келгендиги, кандай жолду басып өткөндүгү, өсүп-өнүгүү баскычтарында кандай кыйынчылыктарды жеңгендиги, анын

ийгиликтерине ким жардамчы болгондугу жөнүндөгү, башкача айтканда, жетишкендиктеринин мазмунун, жолдорун, механизмдерин изилдөөнү дагы камтып турат.

Бирок, акмеология илиминин негизги предмети болуп кесип адамдарындагы жогоруда белгилеген көрсөткүчтөрдү камтуу менен инсандын кесипкөйлүгүнө байланыштуу — кесипкөйлүк жана анын негизги мүнөздөмөсүн, — кесипкөйлүк жана жетилүүнү, — кесиптик жактан өчүүнүн токтотуу жолдору, — кесипкөйлүлүккө жетүүнүн жолдору ж.б.у. сыяктуу илимий-практикалык проблемаларды изилдөө эсептелет.

Албетте, чыныгы кесипкөйлүк күчтүн жана туруктуу ички күчтөр (мотивация) жана сезимталдуулук менен коштолуп, тигил же бул кесипке берилгендик, кесипке байланыштуу кайталангыс жана нукура натыйжаларга жетишүүнүн билдирет жана андай натыйжалар адамдан ошол кесипке керектүү физикалык ден соолукту, психикалык даярдыкты, кесиптик чеберчиликти талап кылат.

Белгилеп кете турган нерсе, кесипкөйлүктүн туу чокусуна - акмеге жетүү оңой-олтоң иш эмес, ар бир чебер устат өз ишмердигинде кайталангыс болуп эсептелет. Бул жерде анын кайсы кесиптин ээси экендиги, мейли катардагы жумушчубу, же самолет айдоочубу, кийим тигүүчүбү же аскер башчысыбы, малчыбы же иликтөө кызматчысыбы – булар анчалык маанилүү эмес, эң негизгиси анын өз кесибинин эң чебер устаты, мыктысы абалына кантип жеткендигинде жатат.

Кесипкөй адамдагы ошондой чеберчиликтин калыптанышы балдардын мектепке чейинки жана мектеп кезиндеги иш-аракеттерин уюштурууну, өспүрүм кезиндеги максаттуу түрдө кесип дүйнөсүнө багыттоону, андан кийинки этаптарында теориялык жана практикалык жактан иштелип чыккан натыйжалуу кесиптик билим берүүнүн талап кылуу менен

жаштардын жалпы инсандык жактан өснп-өннгннсн камсыз кылуу, алардын келечегин тнзө турган ишмердннлнккө тартуу, турмушта керектнн жнрнм-турум эрежелерин өздөштнрнн, ошондой эле ишмердннлнкктнн жекече жолдорун (стилини) жана кесипкөйлнктнн жогорку чектерине умтулуусу өбөлгө тнзөт. Демек, инсандын калыптануусундагы келечектеги бийиктиктерге жетиши, дегеле өзнн-өзн өннктнрннгө болгон аракети өзгөчө көңл бурууну талап кылган маселе. Себеби, тарбиянын натыйжалуулугу өзнн-өзн тарбиялоого өтнн менен аныкталган сыяктуу эле, эгерде ал адамда кесиптик жактан андан ары өннгннгө умтулуу болбосо, кесип алганга чейинки даярдык жана кесипкөйлнлккө жетнннн эч качан толук кандуу деп эсептөөгө болбойт.

Акмеологиялык көз караштан алганда, кесипкөйлнк тек гана инсанга байланыштуу болбостон, бнтнндөй коллективдин (педагогикалык коллектив, бригада, экипаж, спорттук команда, театр труппасы, университеттин же институттун, кафедранын мнчөлөрн ж. б.) бирикмелердин кесиптик натыйжага багытталгандыгына, бирдиктнн иш-араткетине да байланыштуу. Себеби, бннгннкн кнндө чанда бир гана кесип адамдын жалгыз аракетине байланыштуу болбосо, дээрлик бардык өнднрнштнк чөйрө көптөгөн адамдардын биргелешкен иш-аракетинин натыйжасынан жаралат.

Тнпкн тамыры педагогикада жана психологияда орун алган, бирок, ошол эле мезгилде жаңы илимий тармак болуп эсептелген акмеология, бннгннкн кнндөгн кесиптик бийиктикти камсыз кылуучу илимий багыт катары активднн изилдөөлөргө барууда. Акмеологиянын интегративднн дисциплиналар аралык мннөздө болушу билим берннннн акмеологиялык моделди, акмеологиялык мектепти тнзнннн жана аларды илимий апробациядан (илимге киргизнн) өткөрнн аркылуу ишке ашат.

Акмеологияны жаңы илимий парадигма катары А. А. Деркач, А. А. Бодалев, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Г.В. Реванын эмгектеринде орун алган. Кеңири мааниде акмеологиянын предмети болуп, өз ара байланышкан тнрдө чоң адамдын прогрессивднн тнрдө өснп-өннгннсннө көмөкчн болуу (же ага каршы туруунун) объективднн жана субъективднн факторлорун, б. а. өснп-өннгннннн **акме** деген термин менен белгилене турган бийик туу чокусуна жетннннн законченемдннлнктөрнн жана алардын механизмдерин иштеп чыгуу эсептелет [2]. Аты аталган ж.б. илимпоздордун илимий изилдөөлөрн педагогикалык кесиптин методологиялык базасын тнзнн менен акмеологиялык мектепти тнзннгө жол ачат. Акмеологиялык мектеп – бул бардык субъектилер нчнн өснп-өннгннгө жана туура калыптанууга керектнн бардык шарттары бар, инсан жана коомчулук нчнн ийгиликтерге жана жетишкендиктерге багытталган билим берннчн окуу жай десек болот. Акмеологиялык мектепте бала индивид, инсан катары жетилип, андан кийин ЖОЖдордо билим алуу мезгилинде анын индивидуалдык өзгөчөлнктөрннө негизделген руханий, адеп-ахлактык баалуулуктары, чыгармачылык жөндөмдннлнктөрн, социалдашуу билгичтиктери, коллектив жана коом менен мамиле кура билнн компетенциялары калыптанат [3, 229].

Акмеологиялык технологиялардын өзгөчөлнктөрн субъектин ички даярдыгын (установкасы) эске алуу, ошондой эле акмеологиялык технологияларды колодонуу талап кылат. Андай акмеологиялык технологиялардын структурасы төмөнкнлөрдн камтыйт:

- Технологиялардын өннктнрннчнлнк максаты жана милдеттерди аныктай билнн;
- Методологиялык негиздерди тнзннчн дидакыкалык принциптерине таянуу;
- Окутуу процессиндеги технологиялык шарттарды эске алуу;
- Конкреттнн акмеологиялык жагдайды анализдей билнн;

– Билим берүү процессинде объекттин жана субъектин мүнөздөмөсүн жана алардын карым-катнаш өзгөчөлүктөрүнө таянуу;

– Акмеологиялык максатка жетүүнүн этаптары (стратегиялык, тактикалык) жана ыкмаларын колдонуу;

– Натыйжаны алдын ала аныктоонун жолдорун (методдору) билүү;

– Натыйжаларды ишке киргизүү (внедрение) жолдорун аныктоо.

Акмеологиялык технологиялардын негизги милдеттери – адамдын аң сезиминде өзүн-өзү аңдай билүүгө, өзүн-өзү өнүктүрүүгө, өзүн-өзү ишке ашырууга болгон муктаждыкты канааттандыруу менен атайын ыкмалардын жана техниканын жардамы менен адамдын инсандык жана кесиптик мендигинин актуалдашуусун камсыз кылуу десе болот.

Демек. ЖОЖдордо акмеологияга негизделген кесипкөй адистерди даярдоонун негизги стратегиялары болочок адистерде педагогикалык билим, билгичтиктерди, көндүмдөрдү калыптандыруу, башкача айтканда бүгүнкү билим берүүнүн эң негизги максаты болгон компетенттүүлүктү калыптандырууну жана аны камсыз кылуучу мотивациялык механизмдерди иштеп чыгууга байланыштуу.

Акмеологиялык методологияга негизделген кесипкөй адистерди даярдоонун маңызы болочок муглимдердин чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн калыптандыруу, ийгиликке жетишүүнүн мотивациялоо, өз алдынчалыгын өстүрүү, өзүнө карата ишенимди колдоо жана предметтик компетенттүн ишмердүүлүккө тартууга байланыштуу. Аталган технологиялар болочок адистерде **акмеологиялык багытталгандыкты, башкача айтканда, ийгиликке багытталгандыкты** жаратуу максатына шайкеш келиши негизги педагогикалык шарт болуп эсептелет. Акмеологиялык же ийгиликке багытталгандык – бул инсандын прогрессивдүү өнүгүүгө (анын ичинде кесиптик жактан), чыгармачылык, жана жалпы жашоо-тиричилик ишмердүүлүгүндө максималдуу өзүн-өзү ишке ашырууга (самореализация) багытталган сапаттык мүнөздөмөсү [3, 2]

Кесиптик-педагогикалык билим берүү процессиндеги студенттердин акмеологиялык багытталгандыгынын калыптандыгынын негизги көрсөткүчтөрү болуп, студенттердин өз алдынчалыгы, чыгармачылык ишке тартылуусу, педагогикалык ишмердүүлүккө болгон мамилеси ж.б. эсептелет.

Бүгүнкү күндө акмеологиялык багытталгандыкты калыптандыруу педагогика илиминде калыптанып калган инсанга багытталгандык, ишмердүүлүк, компетенттүүлүк, креативдүүлүк сыяктуу билим берүү парадигмалары менен үндөш келип, кесиптик билим берүүнүн маңызын, мазмунун, максатын жана эң негизгиси натыйжасын аныктоодогу, теориялык окуу жана практикалык ыкма десек болот.

Акмеологиялык парадигманы ийгиликтүү ишке ашыруу атайын педагогикалык шарттарды сактоону талап кылат. Аңдай педагогикалык шарттар максаттуу психологиялык жана педагогикалык шарттар менен чектелбестен кесиптик жактан өнүктүрүүгө шайкеш келген билим берүү ыкмаларын колдонуну, ошондой эле уламалуулук принцибине негизделген таанып-билүүчүлүк, сезимтал-баалоочулук жана мотивдешкен жүрүм-турумду калыптандырууну дагы камтыйт.

Болочок адистерди кесиптик бийиктикке жетелөөдө психологиялык кеңеш-көмөк (консультация), тренинг, өнүктүрүүчү окутуу технологиялары, инсанга багытталган окутуу технологиялары ж.б. методдордун жанында коомдогу кесиптик бийиктикке жетишкен инсандар менен жолугушууларды өткөрүү, алардын кесиптик таржымаланы үйрөтүү боюнча өз алдынча иштерди жүргүзүү, алардан интервью алуу сыяктуу ыкмаларды колдонуу жакшы

натыйжаларды берет. Андай иш-чараларда кесиптик бийиктиктин туу чокусуна жеткен инсандын ушул абалга кантип жеткендиги, кандай кыйычылыктарга дуушар болгондугу жана аларды кантип жеңгендиги, бннгнкн кнндөгн өзнннн жетишкендиктери менен канааттануу сыяктуу даректнн маалыматтарга таянуу студенттерде терең мотивация жаратат. Андай биографиялык маалыматтарда ошол инсандын тек гана кесипкөй адистиктин жанында кызыктуу инсан (ырчы, бийчи, снрөтчн ж.б.) өнөрлөрн жөннндө маалыматтар берилсе, таалим-тарбиялык иштин мазмуну анын натыйжасы дагы жогору болору шексиз. Себеби, акмеологиялык бийиктик тек кесиптеги бийиктик менен чектелбестен, ошол эле мезгилде адамдык парасатын, ден соолугун сактап, жорозолдошторун жоготпой, бир туугандарына кам көрнп, коомдук, социалдык иш-чараларда өз орд болуп жана ошолрдун жанында дагы өзнн кызыктырган (хобби) иш менен алектеген реалдуу инсандардын ишмердннлннгн чагылдырып турат.

Ошентип, акмеологиялык теориялардын маңызын тнзнп турган кесипти билим сапатын камсыз кылуу деген талабынан чыга турган болсок, бннгнкн постиндустриялык коом шартында өлкөннн туруктуу өннгннснн камсыз кылуучу жан инсандын чырмачылык бийиктикке жетннснн камсыз кылуучу билимдин төмөнкндөй өзгөчөлнктөрнн байкоого болот:

өзн-өзн өстнрнн аркылуу — өмнр бою| жнрө турган динамикалуу жана нзгнлтнкснз билим алууга даяр болуу;

кесиптик жактан ийкемдннгк;

карым-катнаштарда диалогдорго ачыктык;

билимдин мазмунундагы интегративдннлнктнн артышы;

инсандын чыгармачылык, жаратуучулук мнмкннчнлнктөрн менен эсептешнн жана аларга жол ачуу ж.б. у.

Аталган көрсөткнчтөрдн камытыган акмеологиялык билим берннннн негизги максаты катары чыгармачыл, кесипкөй, базар экономикасы шартында эмгек рыногундагы атаандаштыкка даяр, өзнн-өзн тааныта билген инсанды калыптандыруу алдыга чыгат. Мындай инсанды калыптандыруу днйнөлнк билим мейкиндигене интеграциялашуу, алдыңкы технологияларды, метакөнднмдөрдн, ийкемднн ыкмаларды колдонуу аркылуу ишке ашат.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Асипова Н.А. Заманбап билим берннннн парадигмалары. Б.: 20119.- 362 б.

Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. — М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО МОДЭК, 2004. 752 с.

Бегидова С.Н., Хазова С.А. Акмеологический подход в профессиональной подготовке будущих специалистов. [https://cyberleninka.ru/article/n/akmeologicheskiy-podhod-v-](https://cyberleninka.ru/article/n/akmeologicheskiy-podhod-v-professionalnoy-podgotovke-buduschih-spetsialistov/viewer)

[professionalnoy-podgotovke-buduschih-spetsialistov/viewer](https://cyberleninka.ru/article/n/akmeologicheskiy-podhod-v-professionalnoy-podgotovke-buduschih-spetsialistov/viewer) (дата просмотра: 19.05.2023.)

Асипова Н.А. Заманбап билим берннннн парадигмалары. Б.: 20119.- 362 б.